
TARTALOM

Szabadkőművesség. Új irányok a 18. századi európai maszonéria kutatásában

TANULMÁNYOK

- PÉTER RÓBERT: Viták és problémák a 18. századi szabadkőművesség kutatásában: angolszász historiográfiai áttekintés (Fordította: *Szentpéteri Márton*) 515
- SZENTPÉTERI MÁRTON: A keresztény pánszófia temploma. Jan Amos Comenius és a szabadkőműves templomszimbolika kora újkori forrásvidékei 528
- JAN A. M. SNOEK: Az alluzív módszer (Fordította: *Földes Györgyi*) 546
- PIERRE-YVES BEAUREPAIRE: A zsidók kirekesztése a szabadkőműves testvériség templomából a felvilágosodás korában (Fordította: *Sulyok Anita*) 563
- PÉTER RÓBERT: Nők a 18. századi angol szabadkőművességben: az első angol adopcións páholyok és rituáléik 576
- GRANASZTÓI OLGA: Szabadkőműves árulók. Új felvetések a magyarországi szabadkőművesség 18. századi történetéhez 599
- LENGYEL RÉKA: Mi maradt meg a dégi Festetics-levéltár szabadkőműves forrásanyagából? 625

VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA 640

KÖNYVEK

- DUKKON ÁGNES: Az aranykortól az ezüstkorig. Fejezetek az orosz kritika és irodalomtudomány történetéből / SZABÓ TÜNDE 646
- LUIGI DELIA: Droit et Philosophie à la lumière de l'*Encyclopédie* / KOVÁCS ESZTER 647
- VINCENT FERRÉ: L'essai fictionnel – Essai et roman chez Proust, Broch, Dos Passos / SÁRDI KRISZTINA 649

CONTENTS

The Study of 18th-century European Freemasonry – New directions

STUDIES

RÓBERT PÉTER: Debates and Problems Concerning the Current State of Research Into 18th-century European Freemasonry – an Anglo-Saxon Historiographical Survey (Translated by <i>Márton Szentpéteri</i>)	515
MÁRTON SZENTPÉTERI: The Temple of Christian Pansophia: Jan Amos Comenius and the Early Modern Roots of Masonic Temple Symbolism	528
JAN A. M. SNOEK: The Allusive Method (Translated by <i>Györgyi Földes</i>)	546
PIERRE-YVES BEAUREPAIRE: The Expulsion of the Jews from the Temple of Masonic Brotherhood during the Enlightenment (Translated by <i>Anita Sulyok</i>)	563
RÓBERT PÉTER: Women in Eighteenth-Century English Freemasonry: the First English Adoption Lodges and their Rituals	576
OLGA GRANASZTÓI: Masonic Spies: New Insights into the History of 18th-century Hungarian Freemasonry	599
RÉKA LENGYEL: What Has Been Preserved from the Festetics Masonic Archive of Dég?	625

SELECTED BIBLIOGRAPHY	640
-----------------------	-----

BOOKS	646
-------	-----

SOMMAIRE

Nouvelles tendances dans les recherches de la franc-maçonnerie européenne du 18e siècle

ÉTUDES

RÓBERT PÉTER: Querelles et problèmes dans les recherches de la franc-maçonnerie du 18 ^e siècle : un aperçu de l'historiographie anglo-saxonne (Traduit par <i>Márton Szentpéteri</i>)	515
MÁRTON SZENTPÉTERI: Le temple du pansophisme chrétien. Jan Amos Comenius et les sources de l'époque prémoderne de la symbolique du temple maçonnique	528
JAN A. M. SNOEK: La méthode allusive (Traduit par <i>Györgyi Földes</i>)	546
PIERRE-YVES BEAUREPAIRE: L'exclusion des Juifs du temple de la fraternité maçonnique au siècle des Lumières (Traduit par <i>Anita Sulyok</i>)	563
RÓBERT PÉTER: Femmes dans la franc-maçonnerie anglaise du 18 ^e siècle : les premières loges d'adoption et leurs rituels	576
OLGA GRANASZTÓI: Les traîtres franc-maçons. Suggestions pour l'histoire de la franco-maçonnerie hongroise du 18 ^e siècle.	599
RÉKA LENGYEL: Qu'est-ce qui est resté des documents des maçonniques archives Festetics de Dég?	625

BIBLIOGRAPHIE CHOISIE 640

LIVRES 646

PÉTER RÓBERT

*Nők a 18. századi angol szabadkőművességben:
az első angol adopción páholyok és rituáléik*

*„Ha fel akarjuk tární annak az eredetét,
hogy a nőket miért zárták ki a szabadkőművesség
rituáléiból, akkor végső soron puszta
feltételezéshez jutunk, hiszen ennek oka éppen a
testvériség féltve őrzött titkainak egyike.”¹*

A felvilágosult Európában a nők kizárása az egalitárius társaságokból – mint például a szabadkőművesség – már a 18. század kezdetétől fogva heves magán- és nyilvános vitákat eredményezett.² A brit szabadkőműves történészek kutatásai nem vizsgálták, hogy a felvilágosult szabadkőművesek hogyan támogatták a nők szabadkőműves tevékenységekbe való bevonását, ami a György-kori Angliában végső soron adopción és/vagy külön női páholyok létrejöttéhez vezetett. A hagyományos brit szabadkőműves kutató páholyok (*research lodges*) kerülték az ilyen eretnek gondolatok megvitátását. Az azonban szembetűnő, hogy a tudományos kutatás még adós a 18. századi brit szabadkőműves eszmerendszer, gyakorlat és ikonográfia *gender* aspektusainak kimerítő vizsgálatával. Ugyanakkor ez a téma nagy jelentőséggel bír a felvilágosult társaságoknak a franciaországi nőkre gyakorolt hatásaira vonatkozó, folyamatban lévő viták szempontjából. Az egy részről Dena Goodman, más részről Margaret Jacob és Janet Burke között kialakult disputa épp a szabadkőművesség *gender* vonatkozásai körül forgott. Feminista megközelítést követve Dena Goodman kifogásolja, hogy a „férfias” páholyok elnyomták a nőket, és ezáltal korlátozták őket abban, hogy szerepet vállalhassanak a felvilágosodás eszmerendszerének alakításában. Ezzel szemben Margaret Jacob és Janet Burke azt hangsúlyozza, hogyan jelent meg az 1740-es években születő szabadkőműves adopción páholyokban a felvilágosodás egyenlőség-eszméje.³ Ezeket a népszerű női páholyokat 1774-ben hivatalosan is elismerte a Grand

¹ *Free Masonry, for the Ladies, Dedicated by Permission to Her Royal Highness the Duchess of York. To Which are Added, Anthems and Odes, Etc.* Dublin and London: [printed, and Dublin: re-printed] by Thomas Wilkinson, 1791, 3. A tanulmány korábbi változatához fűzött értékes javaslataikért köszönetemet szeretném kifejezni a következő személyeknek: Jan A. M. Snoek, Andrew Prescott, John Corrigan, Robert Collis és Harriet Sandvall.

² Lásd BARBARA TAYLOR, SARAH KNOTT (Eds.): *Women, Gender and Enlightenment*. Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2005.; ELIZABETH EGER: *Bluestockings. Women of Reason from the Enlightenment to Romanticism*. Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2010.; ROBERT COLLIS: *Jolly Jades, Lewd Ladies and Moral Muses: Women and Clubs in Augustan Britain*. = *Journal for Research into Freemasonry and Fraternalism*, 2 (2011), 2, 202–235.

³ DENA GOODMAN: *The Republic of Letters: A Cultural History of the French Enlightenment*. Ithaca, NY, Cornell University Press, 1994, 245–259.; JANET M. BURKE, MARGARET JACOB: *French Freemasonry, Women, and Feminist Scholarship*. = *The Journal of Modern History*, 68 (1996), 3, 513–549.

Orient de France, a francia szabadkőművesség vezető szerve.⁴ A francia szabadkőművesség *gender* aspektusai jól dokumentáltak, és megfelelően kutatták, vizsgálták azokat,⁵ ez azonban a társaság anyaországában lévő páholyaira nem igaz.⁶ Az angol szabadkőművesség társadalmi nemek szempontjából való kutatását tekintve egyértelműen szükség van a nőkre vonatkozó 18. századi szabadkőműves retorika és gyakorlat vizsgálatára. Ez magában foglalja a nők páholyokba való befogadásának, valamint a tisztán női páholyok kialakulásának vizsgálatát, melyek első brit megjelenését a tudomány eddig a 20. század elejére datálta.

Számos, eddig elhanyagolt, ám a British Library Burney Gyűjteményében, valamint a londoni Szabadkőműves Múzeum Könyvtárában elérhető dokumentum feldolgozása segítségével, ezzel a tanulmánnyal az említett vitához kívánok hozzájárulni.⁷ Ennek keretében a 18. századi angol szabadkőműves alkotmányokban, brosúrákban, rituálékban és újságokban a társadalmi nemi struktúrákat és szerepeket vizsgáltam.⁸ E források vizsgálatát az alábbi lépésekben végzem el: először

⁴ 1744 és 1774 között az adopcións páholyok nőket és férfiakat is egyaránt beavattak. 1774 után megjelennek a kizárólag női adopcións páholyok, de ezek férfi páholyok voltak alárendelve. JAN A. M. SNOEK: *Initiating Women in Freemasonry: The Adoption Rite. Text and Studies in Western Esotericism* 12. Leiden & Boston, Brill, 2012.

⁵ Ugyanakkor, amint arra Margaret Jacob rámutat, a legtöbb francia történész nincs tisztában azzal, hogy feltáratlan levéltári anyagok tömege került vissza 2000-ben Moszkvából Párizsba. Ezek között található 750 darab, szabadkőműves kéziratokat tartalmazó doboz, melyeket a náci loptak el a rue Cadet-i nagypáholyból 1940 júniusában. Néhány, a közelmúltban feltárt dokumentum alapján például igazolható, hogy Bordeaux-ban már 1746-ban létezett adopcións páholy. A francia szabadkőművesség nemek közötti kapcsolatait illetően napvilágot látott munkák között meg kell említeni a következőket: JAMES SMITH ALLEN: *Sisters of Another Sort: Freemason Women in Modern France, 1725–1940.* = *The Journal of Modern History*, 75 (2003), 4, 783–835.; MARGARET C. JACOB: *The Origins of Freemasonry: Facts and Fictions.* Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2006, 99–129.; ALEXANDRA HEIDLE, JAN A. M. SNOEK (Eds.): *Women's Agency and Rituals in Mixed and Female Masonic Orders.* Leiden, Brill, 2008.; KENNETH LOISELLE: *Brotherly Love: Freemasonry and Male Friendship in Enlightenment France.* Ithaca: Cornell University Press, 2014. MARIE ANNE MERSCH: *Women and freemasonry during the Enlightenment: France, Britain and the German territories.* Ph.D. disszertáció, Université Bordeaux-Montaigne, 2016.

⁶ Két kivétel említhető: MARIE MULVEY ROBERTS: *Masonics, Metaphor and Misogyny: A Discourse of Marginality.* In: PETER BURKE, ROY PORTER (Eds.): *Languages and Jargons.* Cambridge, Polity, 1998, 133–154. Roberts a szabadkőművesség nyelvezetének nemekkel kapcsolatos kérdéseit vizsgálja, de forráshasználata esetenként csupán 20. századi rituálék leleplezéseire, valamint 18. századi trágár páholybeli bordalokra szorítkozik, melyek egy részét György-kori szabadkőműves-ellenes szerzők írták. Utóbbi dokumentumok alapján Roberts a szabadkőműves gyakorlat nőgyűlölő elemeit emeli ki, jóllehet véleményem szerint kissé eltúlozza a szabadkőművesek „virulens” nőgyűlölését. Vö. CÉCILE RÉVAUGER: *Women Barred from Masonic „Work”: a British Phenomenon* = ISABELLE BAUDINO, JACQUES CARRÉ, CÉCILE RÉVAUGER (Eds.): *The Invisible Woman: Aspects of Women's Work in Eighteenth-Century Britain.* eds.. Aldershot, Ashgate, 2005, 117–127. Révauger a nők páholyokból történő kizárásnak belső és külső okait vizsgálja.

⁷ A tanulmányban idézett újságcikkek teljes terjedelemben megtalálhatók a következő kritikai forrásgyűjteményben: RÓBERT PÉTER (Ed.): *British Freemasonry, 1717–1813.* 5. Vol.: *Representations.* New York, Routledge, 2016, 251–286.

⁸ Virginia Berridge azt állítja, hogy a történeti kutatás még mindig csak kis mértékben aknázza ki az újságokat mint történeti forrásokat. Kijelentése a 18. századi angol szabadkőművesség kutatására is igaz.

is megvizsgálom a nők testvériségből való kizárásának eredetét és társadalmi megítélését Angliában, valamint azt, hogy a szabadkőművesek hogyan védték meg ezt a 'kiváltságot'. Másodszor azt elemzem, hogy az angol szabadkőművesek miként és miért hívtak meg nőket a különféle szabadkőműves tevékenységben, mint például estélyeken, ünnepeken és más nyilvános szabadkőműves rendezvényeken való részvételre. Harmadsorban pedig rá szeretnék mutatni, hogyan sikerült néhány angol nőnek, liberális gondolkodású „testvérek” tanácsait követve, aláásnia ezt a *gender* alapon kirekesztő irányzatot, csak nőkből álló vagy adopcións páholyok létrehozásával. Végül a tanulmány elemzi a hagyományosan férfi szabadkőműves rituálék társadalmi nemi aspektusait, valamint az eddig figyelmen kívül hagyott, adopcións páholyok angol szertartásait.

A szabadkőműves társaság először 1723-ban, Londonban adta ki alapszabályait is tartalmazó alkotmányát, James Anderson szerkesztésében. Ahogy Margaret Jacob megjegyzi, a 18. században „az alkotmányos ideál, az alapszabályok által vezérelt civil szervezetek létrejötte a férfiak munkája volt”.⁹ Ezzel összhangban az andersoni alkotmány harmadik cikkelye kimondja, hogy a „páholy tagjai csak jó és igaz szabadon született, érett és megfontolt korú férfiak lehetnek, akik között nem lehet szolgasorsú, nő, erkölcstelen, vagy botrányos életű ember, csak jó hírnevű”.¹⁰

A szabadkőműves tagságban megmutatkozó férfi dominancia a középkori hagyományhoz köthető. Habár a modern szabadkőművességet mint intézményt a 18. század elején alapították, az alapító „testvérek” szerint társaságuk gyökerei a középkori múltba nyúltak vissza. Ezért is van az, hogy az első, 1723-as *Alkotmány* nagymértékben és szándékosan épül a középkori kőművesek által hozott szabályokra. Munkájuk természetéből fakadóan a kőművesek céhe főként férfi tagokból állt.¹¹ Ezen hagyományok alapján, valamint Európa korabeli férfi dominanciájú társadalmait figyelembe véve természetesnek tűnt, hogy a nőket kizárták a páholyaikból.

⁹ MARGARET C. JACOB: *Living the Enlightenment: Freemasonry and Politics in Eighteenth-Century Europe*. Oxford, Oxford University Press, 1991, 135. Egy jelentős, de mellőzött kivétel a Fair Intellectual-Club alapszabályzata, melyet nők alapítottak Edinburghban 1717-ben. Vö. M. C.: *An account of the Fair Intellectual-Club in Edinburgh: in a letter to a honourable member of an Athenian Society there. By a young lady, the secretary of the club*. Edinburgh, Printed by J. M'euan and Company, and to be sold at the said J. M'euan's shop in Edinburgh, and T. Cox at the Amsterdam Coffee-House near the Royal Exchange in London, [1720], 6–12. R. COLLIS: *Jolly Jades, Lewd Ladies and Moral Muses: Women and Clubs in Augustan Britain*. = *Journal for Research into Freemasonry and Fraternalism*, 2 (2011), 2, 202–235.

¹⁰ JAMES ANDERSON: *The Constitutions of the Free-Masons: Containing the History, Charges, Regulations, &c. Of That Most Ancient and Right Worshipful Fraternity. For the Use of the Lodges*. London, Printed by William Hunter, for John Senex, and John Hooke, 1723, 51.

¹¹ Nagy általánosságban elmondható, hogy az angol kőműves céheknek nem mindig voltak csak férfi tagjaik, a nők is tagjaikká válhattak a középkortól fogva. Lásd erről ALICE CLARK: *Working Life of Women in the Seventeenth Century*. London, Routledge, 1919; repr. 1992.; MARJORIE KENISTON McINTOSH: *Working Women in English Society, 1300–1620*. Cambridge, Cambridge University Press, 2005.

Egalitárius retorikájuk ellenére az angol szabadkőműveseknek bizonyos körökben igen rossz volt a megítélése a nőkhöz való hozzáállásuk miatt. Példának okáért említhetjük, hogy 1726-ban egy apa úgy mutatta be a szabadkőművesiséget fiának, akit épp akkor avattak be a testvériségbe, hogy az „néhány ember összessége, akiről erősen gyanítható, hogy nem viseltetnek nagy jóakarattal a gyengébb nem iránt. [...] a derék feleségek attól a pillanattól fogva, hogy férjeik szabadkőművesek lesznek, azt gondolják magukról, hogy tönkre vannak téve”.¹² 1757-ben a *London Evening Post* a következőképp számolt be „egy tengermelléki kis járásbeli városkáról, Dorset megye nyugati részéről”:

Van nekik egy férfi és egy női klubjuk is, ahol pénzt lehet elhelyezni egymás megsegítése céljából, betegség és ínség esetére, valamint az, amit szabadkőműves páholynak hívnak: ez utóbbi számos helybélinek okoz vígságot, akik alig bírják kitalálni, hogy mi végre jött létre ez az új keletű férfiszekta, mely sok asszony számára (akiket ki is zártak belőle) fejtörést okozva szökkent száriba...¹³

Nem csoda, hogy ennek a „férfiszektának” a férfiasságát és férfifelsőbbrendűségét kigúnyolta a „profán” köznép, azaz a nem beavatottak. Az első ilyen írást 1724-re datálják a következő címmel: *Szabad varrónők testvérisége (The Sisterhood of Free Sempstresses)*,¹⁴ ez a nők és a szabadkőműveség egyfajta burleszkje volt. Ezt hamarosan más szabadkőműves-ellenes broszúrák követték, amelyek megerősítették a férfitestvériség elleni előítéleteket. Olyan színházi darabokban vagy humoros írásokban gúnyolták ki a szabadkőműveseket, mint *A Szabadkőművesnő (The Female Freemason, 1737)* vagy *A felfedezés, avagy a szabadkőművesnő (The Discovery, or the Female Free-Mason, 1771)*.¹⁵ Az utóbbi éppen valós történeten is alapulhatott volna, mivel – amint látni fogjuk – néhány angol nő minden bizonnyal már legkésőbb az 1760-as évek közepén belépett valamely adopción páholyba.

Egy szabadkőműves ének szerint, mely 1754-ben jelent meg először, úgy tűnt, hogy létezik egy titkos terv „női szabadkőműves páholyok létrehozására”.¹⁶ Természetes, hogy a nyilvánosságot lenyűgözte a női szabadkőműveség gon-

¹² GENTLEMAN IN THE COUNTRY: *The Free-Masons Accusation and Defence. In Six Genuine Letters. Between a Gentleman in the Country, and his Son a Student in the Temple.* London, Printed for J. Peele; and N. Blandford, 1726, 18–19.

¹³ *St. James's Chronicle, or the British Evening Post*, 10 July 1764, Issue 5230.

¹⁴ *Read's Weekly Journal*, 25 January 1723/24, modern kiadásban: Douglas Knoop, G. P. Jones, D. Hamer (Eds.): *The Early Masonic Catechisms.* London, Manchester University Press, 1963, 226–228.

¹⁵ *Grub Street Journal*, 21 April 1737, Issue 382; *Middlesex Journal, or Chronicle of Liberty*, 20 July 1771, Issue 363.

¹⁶ *The Pocket Companion and History of Free-masons, Containing their Origine, Progress, and Present State: an Abstract of their Laws, Constitutions.* London, Printed for J. Scott; and sold by R. Baldwin, 1754, 326. Ez a dal számos szabadkőműves írásban megjelent reprintként, ideértve ennek a könyvnek a későbbi kiadásait, valamint az *Ahiman Rezon* alkotmányokat is.

dolata a 18. század derekán.¹⁷ Ezt jól mutatja egy bizonyos, 1757. július 6-án az oxfordshire-i Thame-ben tartott, titokzatos „nők nagygyűlésének” beszámolója. „Ugyanakkor e híres alkalmat oly mélységes rejtély övezte ez idáig, hogy szárba is szökkent a kósza híresztelés az országban, mely szerint ez az intézmény egy nők számára alapított szabadkőműves páholy volt.”¹⁸

Ezekre a gúnyolódásokra, szabadkőműves-ellenes írásokra, melyek – többek között a nők kizárásáért – támadták a páholyokat, a szabadkőművesek válaszképpen különböző okokat, indoklásokat találtak ki a csak férfiakból álló, *gender* szempontból kirekesztő szervezetük igazolására. Az ilyen típusú védekezések az 1720-as évektől a szabadkőműves apologetika részévé váltak. Érdemes áttekinteni az e munkákban felsorakoztatott főbb érveket.

„Miért nem engedünk be nőket, vagy akár szabókat a páholyunkba?” – kérdezte Aaron Hill (1685–1750), önmeghatározása szerinti szabadkőműves, már 1724-ben a *The Plain Dealer* című újság hasábjain.¹⁹ Válasza, melyhez hasonló gyakran előfordult későbbi védekezésekben is, a következő volt: „Van némi okom attól tartani, hogy titkainkat a leleplezés veszélye fenyegeti.”²⁰ Más szabadkőműves brosúrák alaposabban kifejtették, hogy a nők miért képtelenek titkot tartani. A 18. századi férfihatalom retorikájának és a nők a korabeli társadalomban elfoglalt szerepének tükrében ezek a szabadkőműves írások csak a már meglévő társadalmilag kialakított *gender* sztereotípiákat erősítették meg.

Az alábbi idézet, amely egy 1726-ban, a szabadkőművességet ért vádra válaszul íródott, szintén jól tükrözi, hogyan tekintettek a szabadkőművesek a nők és a maszonéria kapcsolatára:

Az, hogy a hölgyek kissé irigykednek a testvériségre, természetes, velük született kíváncsiságuk miatt van így, hiszen a *szabadkőművesség* titkai el vannak zárva eme nem elől; de oly távol áll a *kőművesektől*, hogy megsértsék a teremtés eme nagyszerű alkotását, hogy, attól tartok, túl sokan szeretik őket túlságosan a testvériségből.²¹

¹⁷ A fentebb említett *Pocket Companion* összeállító John Entick tovább növelte a közemberek kíváncsiságát azáltal, hogy kiadott egy John Locke-nak tulajdonított, de valószínűleg nem tőle származó, a filozófus Thomasnak, Pembroke earljének címzett levelet (1696. május 6-i keltezéssel). E levél tanúsága szerint Locke Mr. Collins segítségével lemásolt egy régi kéziratot a Bodleian Könyvtárban, mely a szabadkőművességről szólt. Amikor Locke megvitatta a meglelt dokumentumot Lady Mashammal, utóbbi „oly mértékben a szabadkőművesség rajongójává vált, hogy ekkor jobban, mint bármikor azt kívánta, bár férfi lenne, hogy így bebocsátást nyerhessen a testvériségbe”. *The Pocket Companion and History of Free-masons...*, 218–219.

¹⁸ *London Evening Post*, 9 July 1757, Issue 4630.

¹⁹ *The Plain Dealer*, 14 September 1724, Issue 51.

²⁰ *The Plain Dealer*, 14 September 1724, Issue 51.

²¹ Gentleman in the Country, *The Free-Masons Accusation and Defence*, 12.

Egy másik, 1754-ben napvilágot látott, igen érdekes szabadkőműves nyomtatvány jól mutatja a nők szabadkőművesség iránt tanúsított kíváncsiságát. Ennek címe: *A szabadkőművesek meglepődése, avagy a titokra fény derül. Egy igaz történet egy canterbury-i szabadkőműves páholyból.*²² A történet Mollról, a szobalányról szól, aki miközben átszakadt a mennyezeten, felfedezte a szabadkőművesek 'misztériumait'.²³

Arra a kérdésre, hogy miért nem engedték be a nőket a szabadkőműves páholyokba, George Smith kapitány, Kent tartomány nagymestere adta a legrészletesebb magyarázatot a *Szabadkőművesség haszna és hasztalansága* című sokat vitatott könyvében. Ebben a jelentős munkában többek között azt tűzte ki célul, hogy felszámolja, és egyszersmind megsemmisíti a szabadkőművességgel kapcsolatos vádakot, különösképpen azokat, melyek a szervezet gyengébbik nemmel való kapcsolatára vonatkoznak. Azt remélte, hogy ha a nők megértik, miért is vannak kizárva a páholyokból, akkor nem fogják tovább bírálni a szabadkőműveseket „érzékeny lelkük összes szigorával”.²⁴ Smith szerint az ok, amiért néhány szabadkőműves szerint nők nem csatlakozhattak a társasághoz, a következő volt:

Mindenféle rágalmazás és szemrehányás lehetőségét elvenni. A felszínes elmék szerint a rágalmazás és szemrehányás elkerülhetetlen lett volna, ha a nőket korábban már a tagok közé fogadták volna. Továbbá a nőkről mindig is azt tartották, hogy nem tudnak igazán titkot tartani.²⁵

Smith ebben az idézetben Sámson és Delila jól ismert bibliai történetére utal (Bírák könyve 16), amikor Delila elárulta Sámson.²⁶ Ugyanakkor ő maga személyesen „igazságtalannak” tartja, hogy „elvegyék a gyengébbik nemtől azt a lehetőséget, hogy részesüljenek a társaságaink nyújtotta előnyökből Delila viselkedése

²² *The Free-Masons Surpriz'd. or the Secret Discover'd: A True Tale from a Masons' Lodge in Canterbury* (London: printed for Robert Sayer in Fleet Street and John Smith in Cheapside, 1754). A lenyomat online is elérhető: <http://www.freemasoncollection.com/3-MASONIC%20DOCUMENTS/free-masons-surprized-masonic-documents.php> [utolsó hozzáférés: 2016.11.01]. Köszönet illeti Harriet Sandvallt, aki felhívta a figyelmemet erre a dokumentumra.

²³ Marie Mulvey Roberts szerint a „páholyok tevékenysége iránti hagyományos női érdeklődés valószínűleg egy olyan kollektív férfifantázia volt, melyet a páholy tagjainak fontoskodása táplált”. ROBERTS 1998, 148.

²⁴ GEORGE SMITH: *The Use and Abuse of Free-Masonry: A Work of the Greatest Utility to the Brethren of the Society, to Mankind in General, and to the Ladies in Particular*. London, Printed for the author; and sold by G. Kearsley, 1783, 350.

²⁵ *Uo.*, 351. A lábjegyzetben a szerző megjegyzi, hogy „néhány férfi éppannyira képtelen titkot tartani, mint az itt bemutatott nők”. Később pedig azt állítja, hogy „ezzel szemben a nők jobban megtartják saját és barátaik titkait, mint a férfiak”. *Uo.*, 359.

²⁶ Vö. ANDERSON: *The Constitutions of the Free-Masons* (1723), 9. Köszönöm Szentpéteri Mártonnak, hogy felhívta a figyelmemet erre az utalásra.

miatt”.²⁷ Ezt követően ad egy sokkal ésszerűbb, a hagyományokon és szokásokon alapuló magyarázatot:

Szeretném szíves olvasóim emlékezetébe idézni, hogy az ókor legkorábbi időszaikaiban a nők elméje nem volt oly kiművelt, mint a mi korunkban; s hogy Salamon király korában csupán szolgálóként tekintettek rájuk, nem pedig a férfiak társaiként, akik oly tanult, hasznos és titkos társaságban is részt vettek, mint a szabadkőművesség, mivel a királyi művészetnek számos olyan területe van, mely messze túlmutat azon a tudáson, amelyet a nők általában bírnak. A szabadkőművesség első intézményének megalapításakor helyesnek tűnt kizárni a gyengébbik nemet, és mert a régi szokásokat nehezen és túl ritkán hagyjuk magunk mögött, kizárásuk máig tart. Továbbá, mivel mi pedig oly buzgó követői vagyunk a régi módinak és szokásoknak, melyeket atyáink hagytak ránk, ezért azt remélem, hogy ezek elegendő érvet szolgáltatnak arra, egyként régít és újat, hogy miért is volt kizárva eleddig a teremtés leginkább szeretetre méltó része.²⁸

Ezen a ponton érdemes arra is utalni, hogyan óvták a kontinens szabadkőművesei páholyaikat a nők belépésétől. A kontinentális Európában fellelhető korabeli szabadkőműves apologetikus szövegek kutatása során Robert Beachy kiemelte, milyen gyorsan adta át helyét a korai szabadkőműves dokumentumokban, a 18. század közepére a homoszocialitás egyszerű dicsérete a nemek közötti különbségek taglalásának:

Néhány [szabadkőműves] szerző kiemelte, hogy a nők apjuktól vagy férjeiktől való jogi és anyagi függősége magától értetődően a páholytagságra való alkalmatlanságot jelentett. Összességében a nők sosem tehettek szert arra a gondolati és cselekvési szabadságra, melyet a szabadkőműves tagság megkívánt. Más szerzők részletes leírásokba bocsátkoztak a női nem fizikai és erkölcsi hiányosságait illetően. A hiúság, az erkölcsi gyengeség, valamint a túlradó érzékenység miatt a nők meglehetősen alkalmatlanná váltak a páholytagság szigorú szabályainak betartására, ideértve a testvériségben mutatott lojalitást és a titoktartás képességét.²⁹

Mindazonáltal a rendelkezésre álló bizonyítékok arra utalnak, hogy az angol szabadkőművesek nem mentek olyan messzire a nők kritizálásában, mint egyes

²⁷ SMITH: *The Use and Abuse of Free-Masonry* (1783), 352.

²⁸ *Uo.*, 353–354.

²⁹ Az idézet Robert Beachy tanulmányának absztraktjából származik, lásd: *Masonic Apologetic Writings and the Construction of Gender in Enlightenment Europe*, melyet a *Lodges, Chapters and Orders: Fraternal Organizations and the Structuring of Gender Roles in Europe (1300–2000)* című szimpóziumon adott elő a Sheffieldi Egyetemen 2002. július 11–13-án.

kontinentális testvéreik – az általam tanulmányozott angol szabadkőműves írásokban legalábbis a legtöbb ilyen érv nem jelent meg.

Jóllehet ma már nem tudjuk rekonstruálni, hogyan beszéltek a nőkről a testvériség tagjai a páholytalálkozók után, de az angol szabadkőművesek nagyon óvatosak voltak abban, miként beszéljenek a gyengébb nemről nyilvános beszédekben és írásaikban. Habár a legtöbb rituáléból hiányoztak a nőkre vonatkozó referenciák, más szabadkőműves írások egyértelműen utaltak a nőkre. A legtöbb ilyen írás tiszteletteljesen beszélt a nőkről, néhány még dicsérte is őket. Egy, a 18. század végén megjelent rituáléban, a szertartástól különállóan, a következő – Milton *Elveszett paradicsomára* (VIII. könyv, 470–489) épülő – idézet található, mely csodálattal szól a női virtusról:

Ekkor a Mindenható, a férfinak adott végső és legnagyobb ajándék-ként, létrehozta a nőt, alkotó keze alatt teremtmény támadt: mint a férfi olyan, de másnemű, s tündéri szép, hogy mind, mi szépségnek tetszett ez világban, most csúfnak tűnt, vagy összegződve benne foglaltatott; [...] Ő vezette, az égi mester: láthatatlanul, kalauzolta hangjával, mindazzal felruházva, amelyet a földkerekség vagy a mennyek csak adni tudtak, hogy szeretetre méltóvá tegye. [...] bájjal bűvölt a lépte; mozdulata: tisztesség, szerelem.³⁰

A nőket dicsérő, idézet azért kerülhetett a szertartáskönyv elejére, mivel a szabadkőművesek talán így próbálták kompenzálni a beszámolót követő rituálé férfias aspektusait. Hasonlóképpen, a korábbiakban említett Smith kapitány külön hangsúlyozta, hogy „nincs még egy olyan emberekből álló társaság, vagy testület, aki úgy tisztelné, imádná és tartaná nagyra a gyengébbik nemet, mint ahogy a szabadkőművesek teszik azt.”³¹ Később is kiállt a nők erényei mellett: „Ő a legkellemesebb társaság a boldogság vidám és jókedvű órájában. [...] Ő a férfi egészségének gyöngéd és gondos őrzője, és az örökké aggódó és megnyugtató figyelmező a betegsége idején.”³² A testvériség érdemeinek védelmében azt állította, hogy a szabadkőművesek „sokkal inkább elhivatottak és nagyobb vágyat és tiszteletet mutatnak a legszentebb és legboldogabb intézmény, a házasság iránt [...] és hogy hangsúlyozzák a házasság nagy jelentőségét mint szent és erkölcsi kötelességet”.³³

³⁰ JOHN BROWNE: *The Master-Key Through All the Degrees of a Free-Mason's Lodge; To Which are Added, Eulogiums and Illustrations, upon Free-Masonry; Theology; Astronomy; Geometry; Architecture; Arts; Sciences; Etc. with a Correct and Complete List of All the Modern Regular Lodges.* London, Printer A.L., 1798, 14. A Milontól vett részletet lásd: JOHN MILTON: *Paradise Lost.* STEPHEN ORGEL, JONATHAN GOLDBERG (Ed. and intro. by). Oxford, Oxford University Press, 2008, 200. Az idézeteket a következő magyar fordításból vettük: JOHN MILTON: *Elveszett paradicsom.* Ford. Jánosy István és Jánosvázy György. Bp., Európa Könyvkiadó, 1987, 203–204. A kompilált miltoni sorok a következők: VIII, 470–474, 484–486, 488–489.

³¹ SMITH 1783, 350.

³² Uo., 354.

³³ Uo., 354, 356.

Számos szabadkőműves ünnepségre meghívták a nőket, némelyeken külön beszédet intéztek hozzájuk. Ezekben a rövid beszédekben, Smithhez hasonlóan, a szabadkőműves vezetők nemcsak hogy dicsőítették a testvériség alapelveit, hanem megpróbálták lerombolni a jelenlévő nők szabadkőművességgel kapcsolatos előítéleteit. Ezen beszédek alkalmával kitértek arra is, hogy a női érdemek nélkül egy férfiből sem válhatna jó szabadkőműves. Ahogy 1777. szeptember 6-án Hampshire tartományi nagymestere a tartományi nagypáholy megnyitása előtt kifejtette:

Lord Charles Montagu nyilvános reggelit adott a hölgyeknek, akiket a páholy gondnokai [Stewards] kísérték, és ezt követően bemutatták nekik a megfelelő számban összegyűlt testvéreket. Mihelyst helyet foglalt a társaság, Ólordsa rövid, ám elegáns beszédében előbb megköszönte nekik, hogy látogatásukkal megtisztelték az eseményt, majd pedig rámutatott azokra a kiváló elvekre, amelyek a szabadkőművesség alapjául szolgálnak. Külön is kitért arra, hogy bár a szabad és elfogadott kőműveseket gyakran megrótták azért, mert zárt ajtókkal fogadták a nőktől érkező kérelmeket, de az intézményben semmi olyan sincs, mely a nők helytelenítését vagy elutasítását vívná ki; hiszen egy férfi sem öltheti magára a jó szabadkőműves jellemét, aki ne lenne jó testvér, jó barát, jó apa és jó férj. Ezután Dun[c]kerley testvér hasonlóképpen kifinomult beszédében méltatta a hölgyeket, melyet követően elénekelték [...] az alapítási himnuszt. [...] Minekutána a hölgyek távoztak, a testvérek megnyitották a páholyt.³⁴

A következő újságcikk-részlet is tanúsítja, hogy Thomas Dunckerley (1724–1795), talán az évszázad utolsó évtizedeinek legismertebb szabadkőművese, jelentős figyelmet fordított arra, hogy a korabeli hölgyek előtt különösképp vonzóvá tegye a testvériséget. 1789. augusztus 12-én Dunckerley, Somerset tartomány nagymestereként, Wales hercegeének születésnapja tiszteletére nagypáholy gyűlést szervezett, ahol „szenvedélyes beszédet tartott a társaságnak, és elegánsan bókolt a jelenlévő körülbelül négyszáz hölgynek, különösen és ismételten hangsúlyozva, hogy a teremtés legszebb és legszeretreméltóbb részei, valamint hogy a hölgyek bájai nélkül a férfiak élete fabatkát sem érne”.³⁵

³⁴ *Morning Chronicle and London Advertiser*, 9 September 1777, Issue 2591. Vö. SMITH 1783, 360.

³⁵ *Morning Star*, 17 August 1789, Issue 160. Dunckerley szintén elegánsan szólította meg „Marlborough legtöbb hölgyét”, és egy eleddig figyelmen kívül hagyott, 1769. szeptember 11-én elhangzott beszéde végén védelmébe vette a szabadkőműves értékeket: „Az Istenség mellett kit is szólíthatnék meg leginkább, mint a teremtés leggyönyörűbb részét? *Hölgyeim*, hallhatták nagy elveink magyarázatát, a testvéreknek adott instrukciókkal együtt; és kétségem sincs a tekintetben, hogy más alkalmakor számos tisztességtelen dolgot is hallottak a társaság felől. [...] Mily nagyok hát azok a kötelességek, amikkel Önök felruházzák e testvériséget! [M]icsoda felsőbb megbecsüléssel, tisztelettel és törődéssel tekintsünk minden jelenlévő hölgyre, akik megtisztultak bennünket jelenlétükkel ma este. Legfontosabb törekvésünk, hogy elnyerjük a gyengébbik nem áldását, aminthogy a jövőben pedig ennek meg-

A páholybeli találkozók után a szabadkőművesek olykor elmentek színházba, és így támogattak olyan előadásokat, ahol különleges epilógusok és prologusok hangzottak el, amelyeket gyakran a testvéreik írtak, ezzel is népszerűsítve a testvériség érdemeit. Egy színházi epilógusban, amely szabadkőművesek színházi látogatásának alkalmával mutattak be a Drury Lane Színházban 1729-ban vagy 1730-ban, egy klasszikus bibliai történetet adtak elő. Amikor a darabban Delila elárulja Sámson, egy szabadkőműves megjegyzést tesz a nők szabadkőműves-ségből való kizárására, a következőképpen fejezve ki fájalmát:

Tudjuk, hogy e kor hölgyei / tudnak titkot tartani, ha szóba elegendnek; / Nyíljanak hát ki páholyunk ajtóí / hogy kedvébe járjunk e sziget szépségeinek: / [...] / S mégis, hogy lássák, mily szívélyesek vagyunk, / az összes páholyunk virágait ide hoztuk, / s szívből sajnáljuk, hogy nem fogadhatjuk Önöket ott / Mindent meg fogunk tenni, hogy kijavítsuk ezt a hibát.³⁶

Emellett azonban más színházi epilógusok elején megjelent az a nézet is, hogy a szabadkőművesek nőgyűlölők. Ezeket gyakran a szabadkőművesek feleségei adták elő, de a szabadkőműves férfiakal kötött házasság örömeinek himnuszával zárták mondandójukat:

Úgy véltem – habár képtelen voltam megmagyarázni a dolgot / minden egyes szabadkőműves biztosan nőgyűlölő / [...] / Ti férjes Asszonyok, boldog élet ez, / higgy nekem, a SZABADKÖMŰVES feleségének élete, / bár véka alá rejtik barátaik titkait / Szerelemben s igazságban teljesen kárpótolnak minket.³⁷

Sokatmondó, hogy ezt az epilógust és egy másikat Mrs. Bellamy tollából az alkotmány 1756-os, Lawrence Dermott-féle kiadásában publikálták,³⁸ amely – bár

---

őrzésére fogunk törekedni. Az emberiség erényei jellemzőek az Önök nemére; és azzal dicsekszünk önmagunknak, hogy a legfényesebb bál sem tud annyi örömet okozni Önöknek, mint látni a boldog emberi szíveket, és hogy a szegények és nyomorgók segítséget kapnak a jelenben.” WILLIAM MARTIN LEAKE: *A Sermon Preached at St. Peter’s Church in Colchester on Tuesday, June 24, 1777: ... Before the Provincial Grand Master, and the Provincial Grand Lodge... William Martin Leake, ... To Which Is Added a Charge Which Was Delivered ... At ... Marlborough, ... By Thomas Dunckerley...* Colchester, Printed and sold by W. Keymer, 1778, 34–35.

³⁶ Újrakiadásához lásd DOUGLAS KNOOP, G. P. JONES, DOUGLAS HAMER (Eds.): *Early Masonic Pamphlets*. Manchester, Manchester University Press: 1945, 231.

³⁷ *The Antient Constitutions of the Free and Accepted Masons, New Engrav’d on Copper Plates with a Speech Deliver’d at the Grand Lodge of York... Likewise a Prologue Spoken by Mr. Mills, and an Epilogue spoken by a Mason’s Wife, at the Thatre-Royal in Drury-Lane, on Friday the 27th Day of December, 1728*, 2nd ed. London, Printed for B. Creak, 1731. [British Library], nincs oldalszám megadva.

³⁸ LAURENCE DERMOTT: *Ahiman Rezon or, A Help to a Brother; Shewing the Excellency of Secrecy [...] The Ancient Manner of Constituting New Lodges [...] Also the Old and New Regulations [...] To Which is Added, the Greatest Collection of Masons Songs [...] Together with Solomon’s Temple An Oratorio [...] London, Printed for the editor, sold by Brother James Bedford, 1756, 195–196.*

ellenezte a nők csatlakozását a testvériséghez – tizenhárom nőt sorolt fel az előfizetők között.³⁹ Ezen epilógusok publikálásával az alkotmányaikban, a szabadkőművesek le akarták rombolni a nők előítéleteit a testvériséggel szemben, valamint pozitív képet kívántak festeni erről a kapcsolatról.

A következő egyedülálló epilógus, amit Gardiner kapitány írt és Mrs. King szavalt el, *A testvérek (The Brothers)* című új keletű komédia végén hangzott el, melyet számos, a *Royal Edwin* páholyhoz tartozó szabadkőműves hallott Derehamben (Norfolk), 1770. augusztus 17-én. Mr. Gardiner, aki minden bizonnyal maga is szabadkőműves volt, azt javasolta, hogy a testvériség titkai iránt kíváncsiskodó nők legyenek közönyösek ezekhez a 'misztériumokhoz', és ismerjék el a szabadkőművesek becsületességét, őszinteségét, és lojalitását:

Mi, nők, bár szeretjük a JÓ szabadkőműveseket, / Időnként dühbe gurulunk, hogy nem mondják el; / azután pedig itt is, ott is kérkedünk vele; / s esküszünk, akárcsak ti, hogy kitaláltuk a TITKOT: / De mindhiába a kérkedés! az összes kíváncsi szem számára / túl mély az a bánya, ahol az a fényes ÉKKŐ rejtőzik! / S hogy a szabadkőművesek titkot tudnak, a legbizonyosabb, / És ti is, Szépségek, titkot tudtok ti is: / Ha a szabadkőművesek oly tántoríthatatlanok / hogy titkukat egyedül MAGUKNAK tartják meg / maradjatok CSÖNDBEN, ha rajtatok a sor, ez az, ami beválik, / A CSÖND! és sarkalljátok a szabadkőműveseket – találják ki a TI TITKAITOK / [...] / A szabadkőműveseket a becsület kötelékei tartják csak össze, / barátok egymással s az egész emberiséggel; / Húen a királyukhoz és HAZÁJUKHOZ / [...] / Békében s őszinte szívvel udvarolnak a szebbik nemnek, / s leginkább akkor győznek, ha ott győzedelmeskednek: / Tetteik ismeretében legádázabb ellenfeleik is meghajolnak, / mert mindaz, amit a szabadkőművesek kérnek – SZERELMET a SZERELEMÉRT.⁴⁰

Ezek a beszámolók világosan rámutatnak arra, hogy az intézményesült szabadkőművesség első napjaitól kezdve több szabadkőműves is felismerte a feszültséget a testvériség egalitárius elvei és a páholyok nőekkel szembeni diszkriminációja között. Azonban nem nehéz elképzelni, hogy a ceremónia végeztével néhány pohár ital után a csak férfiakkól álló társaság fittyet hányt a kizárt nők kritikáira, s inkább vicceket faragtak a távollévő női társaság rovására vagy épp nőgyűlölő bordalokat énekeltek.

Az egalitárius szabadkőműves retorika és a tényleges diszkriminatív gyakorlat közötti feszültségek csökkentése érdekében a szabadkőművesek számos nyilvános szabadkőműves ünnepségre hívtak meg nőket, valamint többféle kőműves tevékenységbe bevonták őket.⁴¹ A legtöbb szabadkőműves terem és páholy távolról sem volt idegen környezet a nők számára, hiszen látogathatták ezeket

³⁹ Uo., xix–xxii.

⁴⁰ *Bingley's Weekly Journal, or the Universal Gazette*, 18 August 1770, Issue 11.

⁴¹ SMITH 1783, 360; RÉVAUGER 2005, 122–124.

a nem-szabadkőműves eseményeken, mint például koncerteken, vagy nyilvános szabadkőműves ünnepeken, úgymint Keresztelő és Evangélista Szent János napjain. A következő példák megfelelőképpen szemléltetik ezt.

1764-ben a Cheapside-i Half-Moon fogadóban találkozó *Kaledóniai* páholy megemlékezett Szent János evangélistáról, aki a szabadkőművesek védőszentje:

A tiszteletbeli nagymester, helyettes nagymester, és a nagypáholy más tisztviselői, számos hölgy és kiváló testvér társaságában megtisztelték őket jelenlétükkel. Az estét egy bál zárta, és az egész szertartás azzal a formával, renddel, szabályossággal és illendőséggel zajlott, mely illett ennek a régi és tiszteletreméltó rendnek a méltóságához és jellegéhez.⁴²

1772 májusában a *Bingley's Journal* érdemesnek találta megjegyezni, hogy nagy számban jelentek meg nők a Merchant Taylors' Hall galériájában, ahol Lord Petre nagymesteri beiktatását ünnepelték, számos megkülönböztetett tisztelettel bíró személy és körülbelül hétszáz szabadkőműves jelenlétében.⁴³

1775. május 1-jén Lord Petre „160 nő és közel 400 testvér jelenlétében” lefektette a Freemasons' Hall alapkövét.⁴⁴ Az épületet egy éven belül felhúzták, és 1776. május 23-án átadták.

Közel 200 hölgy vett részt, akiknek jegyeket ajándékoztak, hogy láthassák a szertartásokat, és meghallgathassák a zenei előadókat, és őket segítők vezették be a hall galériáiba a székház bizottsága elé [...] Ezt követően ünnepi zenedarab csendült fel, melynek során a hölgyek visszavonultak teát és kávé inni, és azok a zenészek, akik nem voltak szabadkőművesek, szintén visszavonultak, hogy elkísérjék őket [...] ezután a páholyt [rituálisan] biztosították, és a hölgyeket bevezették a testvérek üdvívalgásai közepette...⁴⁵

Fontos megjegyezni, hogy az új Freemasons' Hallban két galéria is helyet kapott, „vagy a zenének adott otthont, vagy bepillantást engedett a hölgyeknek azokra a szertartásokra, amelyeket a társaság szabályai engedélyeztek”.⁴⁶ Négy évvel később megjelent egy könyv a női táalentumok morális és fizikai védelméről, amit Őfelségének ajánlottak, és csak egy, a Great Queen Streeten található, a Freemasons' Hall melletti szabadkőműves kávéházban árulták.⁴⁷

⁴² *London Chronicle or Universal Evening Post*, 29 December 1764, Issue 1253.

⁴³ *Bingley's Journal*, 2 May 1772, Issue 101.

⁴⁴ SMITH 1783, 81, 148–149.

⁴⁵ *Uo.*, 98, 102–103.

⁴⁶ *Uo.*, 150.

⁴⁷ *Lady, Female Restoration, by a Moral and Physical Vindication of Female Talents; in Opposition to All Dogmatical Assertions Relative to Disparity in the Sexes. Dedicated to Her Majesty; and Humbly Addressed to the Ladies of Great Britain and Ireland. By a Lady.* London, Sold only at Free-Masons coffee-house, Great Queen-Street, Lincoln's-Inn-Fields; and J. Macgowan's, No. 27, Paternoster-Row, 1780.

1788. július 28-án, a devizes-i páholy alapító ünnepe során beengedték a nőket a páholyba:

A tiszteletbeli főmester (Andrew Bayntun, Esq.), a tisztviselők és a testvérek jelenlétében kitért a páholy ajtaja, amikor is számos hölgy látogatta meg a testvéreket, és helyeslő mosolyaikkal nagyon is megszépítették a jelenet pompáját és magasztosságát; körülbelül fél órán belül a hölgyek visszavonultak, és a páholy megkezdte munkáját.⁴⁸

A szabadkőművesek feleségeit időről időre elhívták különleges női estére.⁴⁹ A társaság jótékonyágának jeleként és a közmegegyezésük javítása érdekében 1788-ban megalapították a Royal Cumberland Iskolát a szabadkőművesek leánygyermekei részére, valamint kijelöltek egy patrónust is az új iskola számára, nevezetesen Cumberland grófnőt.⁵⁰

Az 1760-as évektől megfigyelhető azonban az is, hogy jó néhány felvilágosult elme, nőket és férfiakat is beleértve, elégedetlen volt a nőknek a szabadkőműves tevékenységekbe való ilyen fokú bevonásával. A páholyokból való nemi alapú kizárás és az egyenlőség eszméje között feszülő ellentmondást egyre inkább elfogadhatatlannak vélték. Egy tanult nő elégedetlensége nyilvános vita megszervezéséhez vezetett a Capel bíróságon (Bartholomew Lane, London), 1788. december 29-én melynek központi kérdése a következő volt: „Nem egy példája-e a nagy mértékű elfogultságnak, következtetésnek és igazságtalanságnak az, hogy a gyengébbik nemet kizárják a titkuk megismeréséből?” Egy újságcikk beszámol arról, hogy ezt a kérdést egy jelentős irodalmi hírnévvel bíró hölgy kérésére tették fel, aki „gyakran megosztotta a társasággal nézeteit és érzéseit”.⁵¹

Az 1780-as években néhány progresszív szabadkőműves, mint Thomas Dunkerley, William Dodd és George Smith, szintén elkezdtek szorgalmazni a szabadkőművesség megújítását.⁵² Például Smith a nők kizárását nem csupán „óriási szerencsétlenségnek” tartotta, mely megsérti a nőket, de azon ősi szokás ellen is felemelte a szavát, hogy a nőket távol kell tartani a páholyoktól:

Nincs se régi, se új törvény, mely megtiltja a gyengébb nem bebocsátását a szabad és elfogadott kőművesek közé, és a szokás eddig csak beavatásukat tiltotta meg; következésképpen minden rossz eljárást és szokást meg kell semmisíteni, és az ismert és elismerésre méltó *hölgyeket* be kell bocsátani a tár-

⁴⁸ Felix Farley's Bristol Journal, 2 (August 1788), Issue 2075.

⁴⁹ BERNARD E. JONES: *Freemasons' Guide and Compendium*. London, Harrap, 1956, 72, 484–485.

⁵⁰ *Lloyd's Evening Post*, 3 October 1792, Issue 5503. *Free Masonry, for the Ladies...*, 5.

⁵¹ *Star*, 27 December 1788, Issue 205.

⁵² Az angol reformerekhez hasonlóan Magyarországon Kazinczy Ferenc is támogatta a kizárólag női páholyok létrehozását. Vö. MISKOLCZY AMBRUS: Kazinczy Ferenc szabadkőműves kátéja. = *Irodalomtörténet*, 40 (2009), 4, 468.

saságba; vagy legalábbis meg kell nekik engedni, hogy – francia és német példára – külön női páholyokat hozzanak létre.⁵³

Smith szerint egyértelmű: a nőknek „vitathatatlanul joguk van” ahhoz, hogy a páholyok tagjai lehessenek, mivel szellemi képességeik alkalmassá teszik erre őket. Továbbá hangsúlyozza, hogy azok a testvérek, akik segítik a nőket a női páholyok létrehozásában, nem sértik meg a szabadkőműves kötelezettségeiket.⁵⁴

Smith könyvének hatására „több magas rangú hölgy elhatározta, hogy a Smith kapitány új munkájában lefektetett tervnek megfelelően szabadkőműves páholyt alapítanak” – amint erről a *Morning Chronicle and London Advertiser* tudósított 1783-ban.⁵⁵ A tudósítónak nem volt kétsége afelől, hogy a nők ugyanolyan sértetlenül megőrzik a titkot, mint a férfiak. Ha az újságíró ezen beszámolója hiteles, akkor ez az első referencia egy csak nőkből álló páholyra Angliában. Figyelembe véve a tény, mely szerint a felvilágosodás Angliában mérsékelten jutott érvényre, igen meglepő, hogy az angol női páholyok létrejötte időben egybeesik a hasonló francia páholyok megalakulásával. Egy másik londoni újság két évvel később arról számolt be, hogy „női szabadkőművesek páholyt alapítottak Párizsban, akik csak annyiban különböznek más társaságoktól és a saját nemükre jellemző szokásoktól, hogy férfiakat nem engednek belépni a páholyukba”.⁵⁶ Elképzelhető, hogy az újságíró összetévesztette a szabadkőművességet a kvázi-kőműves társaságokkal, melyek közül számosnak csak női tagjai voltak a 17. századtól kezdve.

Sőt, 1787. május 21-én a *General Evening Post* arról tudósított, hogy a Charlotte királyné születésnapja tiszteletére rendezett grandiózus bockingi (Essex) kőműves ünnepség után, „több hölgy ebből a megyéből egy válogatott társaságot hívott életre ebben a városban [Braintree], és egy Urániának szentelt páholyt alapítottak a jeles nap alkalmából”.⁵⁷ Habár erről a találkozóról más feljegyzést eddig nem

⁵³ SMITH 1783, 361–62.

⁵⁴ *Uo.*, 365.

⁵⁵ *Morning Chronicle and London Advertiser*, 26 June 1783, Issue 4402.

⁵⁶ *Morning Post and Daily Advertiser*, 25 June 1785, Issue 3862.

⁵⁷ Egy Braintree-ből küldött levélben a következőképpen írták le a nap eseményeit: „Őfelsége születésnapjának tegnapi évfordulója alkalmából a szabad és elfogadott kőművesek ősi és igen tiszteletreméltó társaságának testvérei összegyűltek a White-Hart fogadóban, ahol nagypáholy-gyűlést tartottak e nap tiszteletére Sir Thomas Dun[c]kerley, e tartomány nagymestere és mások jelenlétében. Innen a templom felé vonultak igen nagy számban, és M. P. Carter tiszteletes testvér kiváló prédikációját hallhatták a résztvevők, Márk evangéliumának 9. fejezete utolsó versének részlete alapján. A szegények számára bőkezű gyűjtést szerveztek, s a testvériség elegáns vacsorában részesült. Tisztelettel koccintottak a kegyes uralkodónk, igen szeretett királynőnk, Cumberland hercege (nagymester) a walesi herceg, William-Henry és mások egészségére. A várost elárasztotta a lojalitás valós szelleme, és az ünnepség a társaságra jellemző vidámság és egyetértés jegyében zárult.” *General Evening Post*, 19–22 May 1787, Issue 8345. Elsőként a következő konferencia-előadásomban mutattam be és elemeztem ezt a levelet: „Religion and Enlightenment in Thomas Dunckerley’s neglected writings”, 2. International Conference on the History of Freemasonry, 2009, Edinburgh. Az előadás tanulmány formájában is megjelent a következő kötetben: ANDREAS ÖNNERFORS, RÓBERT PÉTER (Eds.): *Researching British Freemasonry, 1717–2017*. Sheffield, University of Sheffield, 2010, 127–157.

került elő, mégis felállíthatunk egy hipotézist a páholy tagságának felépítéséről és társadalmi összetételéről. Láthattuk, hogy számos 18. századi szabadkőműves ünnepségen részt vettek a szabadkőművesek feleségei és leánytestvérei. Következésképp, ha ismerjük azon páholyok tagnévsorát, amelyek részt vettek az ünnepségen Bockingban, akkor hozzávetőlegesen azonosíthatjuk a tagok feleségeit, akik jelen lehettek, és feltételezhetően részt vettek az *Urania* páholy alapításában. Igen valószínű, hogy a bockingi szabadkőművesek szervezték ezt az ünnepséget, amely pontosan a saját páholyuk, a 16. századi White Hart vendéglő előtt kezdődött. Mi több, egy levélben Dunckerley biztatta a 201. számú *St. Nicholas* páholy tagjait Harwickban, hogy vegyenek részt ezen az összejövetelen és megkérte őket arra, hogy „a templomba menet viseljenek háromszögletű kalapot”. Az is természetes volt, hogy a Bockingtól két mérföldre lévő braintree-i szabadkőművesek szintén részt vettek ezen az ünnepségen. Ezt bizonyítja például, hogy az összejövetelről szóló levelet is Braintree-ből küldték a *General Evening Post* szerkesztőségébe.

Szerencsésnek mondhatjuk magunkat, mert ebben az évben a bockingi 411. számú *Social* páholy, valamint a braintree-i 491. számú *Good-Will* páholy is megküldte az éves jelentését a londoni Modern Nagypáholyoknak. Mi több, 1784-ből fennmaradt a *St. Nicholas* páholy éves jelentése is a londoni Szabadkőműves Múzeum Könyvtárában. Ezek a dokumentumok információt adnak a tagok nevééről, foglalkozásáról, beavatásuk idejéről, valamint az adott páholyba való belépésükről.

A bockingi *Social* páholy tagnévsorával kezdem, amelynek főmestere egy sebész volt, Layzell Brunwin, braintree-i lakos. Hat nemes [esquires], öt tisztviselő, három ügyvéd, két sebész és egy gentleman tartozott ehhez a páholyhoz. Az előzetes kutatásaim alapján három szabadkőműves feleségének nevét lehet nagy valószínűséggel beazonosítani: Ann Brunwin, a főmester felesége, Ann Alston, valamint Elizabeth Bullock. A *Social* páholyoknak volt egy prominens tagja, Benjamin Craven, akit Dunckerley igen tisztelt, és akit kinevezett Essex tartomány első főfelügyelőjének. Valószínű, hogy Craven felesége és a korábban említett három hölgy nemcsak ezen az összejövetelen vett részt, hanem aktívan hozzájárult a braintree-i *Urania* páholy megalapításához is.

További két megállapítás is alátámasztja a hipotézisemet arra vonatkozólag, hogy 1787-ben Braintree-ben már létezett csak nőkből álló páholy. Először is, ahogy arra Andrew Prescott rámutatott, Dunckerley Benjamin Craven feleségét nem véletlenül hívta „Craven nővérnek” 1791-es, Cravennek címzett levelében. Másodsorban, a *Good-Will* és a *Social* páholyok 34 tagja közül 25-en 21 éves korukban estek át a beavatáson, az ezt megelőző két évben. Ezeknek a fiatal szabadkőműveseknek valószínűleg radikális elképzeléseik lehettek az angol szabadkőművesség megreformálásáról. Érdemes megjegyezni, hogy például a bockingi *Social* páholy 1787 után már nem küldött éves jelentést a nagypáholyoknak, és tizenegy év után teljesen meg is szűnt.

Az *Urania* páholy felállításának kezdeményezése inkább a bockingi *Social* páholy tagjainak feleségeitől származhatott, mintsem a másik két páholy tagjaitól. Ha ezeknek a páholyoknak a tagnévsorára tekintünk, akkor azt látjuk, hogy ezek az emberek alacsonyabb társadalmi rétegből származtak. A *Good-Will* páholy főmestere pék volt, az első felügyelő fodrász, a második felügyelő tégláégető, míg a kapuőr foglalkozása pedig kesztyűkészítő volt. A női szabadkőművesekkel foglalkozó francia szakirodalom rámutat, hogy az adopcións páholyok női tagjai főként nemesi származású hölgyek voltak. Meglepő a francia adopcións és a feltehetőleg első ismert csak nőkből álló angol páholyok társadalmi tagolódása közötti különbség. Habár mind a *Social* páholyban, mind a *Good-Will* páholyban volt egy gentleman tag, a páholy tagjainak egyáltalán nem volt arisztokrata háttere. Amint az *Urania* páholy megalakult Braintree-ben, lehetséges, hogy a pék és a fodrász testvérek feleségei ugyanúgy részt vettek ezeken a találkozókön.

Legalább két további okot lehet felhozni arra, hogy ezt a páholyt miért az asztrológia műzsájának tiszteletére alapították. Egyrészt, ahogy Robert Collis rávilágított, Charlotte királyné személye összekapcsolódott Urániával például egy, a királyné előző évi születésnapjára írt ódában.⁵⁸ Másrészt talán azért választották Urániát, mivel széles körben ismert volt a Mr. Jackson által írt, és Mr. Gilding által megzenésített kortárs szabadkőműves óda a görög műzsához.⁵⁹ Ezen felül négy évvel később ezt az ódát meg is jelentették egy Londonban kiadott adopcións rituálé végén. Lehetséges, hogy ezt az ódát énekelték az aznap tartott születésnap-i ünnepségen. Habár az *Urania* páholy rövid életűnek bizonyult, mégis jelentős szerepet játszik a női klubok és társaságok története szempontjából, hiszen a korábbi szakirodalomban az 1900-as évek előtt nem dokumentáltak csak nőkből álló (adopcións) páholyt Angliában.

Az 1790-es években feltehetőleg további adopcións és csak női tagokat tömörítő páholyok jelentek meg Angliában. A *The Freemasons' Magazin* például így írt a kenti tartományi nagypáholy 1796. május 17-én Dartfordban tartott éves találkozójáról: „rendhagyóan briliáns, nagy létszámú és figyelemreméltó felvonulás”, amely „kiemelkedő eleganciáját és szépségét a [szabad?]kőműves hölgyektől nyerte, akik nagy számban vonultak fel fehérbe és lilába öltözöttek”.⁶⁰ A felvonulás után Dr. William Perfect, a tartományi nagymester, illedelmesen bevezette

⁵⁸ *Public Advertiser*, 20 May 1786, Issue 16223. Köszönet illeti Dr. Robert Collist, aki felhívta a figyelmemet erre az ódára.

⁵⁹ 'WAKE the Lute and quiv'ring Strings, / Mystic Truth Urania brings; / Friendly Visitant, to thee / We owe the Depth of MASONRY: / Fairest of the Virgin Choir, / Warbling to the golden Lyre, / Welcome, here thy ART prevail: / Hail! divine Urania, hail!' JAMES ANDERSON [John Entick átdolgozásában]: *The Constitutions of the Antient and Honourable Fraternity of Free and Accepted Masons. Containing their History, Charges, Regulations, Etc. ... For the Use of the Lodges. By James Anderson, ... Carefully revised, continued and enlarged, with many additions, by John Entick.* London, Printed for Brother J. Scott, 1756, 321.

⁶⁰ *The Freemasons' Magazine*, 6 (May 1796), 361. ANDREAS ÖNNERFORS: „Perfection by progressive Excellence”: An initial analysis of the Freemason's Magazine, 1793–1798 = A. ÖNNERFORS, R. PÉTER (Eds.) *Researching British Freemasonry, 1717–2017.* Sheffield, University of Sheffield, 2010, 172.

őket a templomba. Ha a „kőműves hölgyek” (Lady Masons) valóban szabadkőművesek voltak, akkor egészen meglepő, hogy megengedték nekik, hogy egy nyilvános, hivatalos szabadkőműves felvonuláson részt vegyenek, mivel a rend alapszabályzata megtiltotta a nők számára, hogy szabadkőműves tevékenységet folytassanak. Ha a „kőműves hölgyek” kifejezés csak szabadkőművesek feleségeire és női családtagjaira vonatkozik, akkor miért épp fehér-lila öltözetet viseltek?

Valójában a nők beavatása az angol páholyokba nem volt teljesen új keletű. Van néhány nem egészen perdöntő bizonyíték a nők felvételére Angliában a 17. század utolsó évtizedéből is. A korábban rendelkezésre álló adatok alapján úgy tűnt, hogy az első női szabadkőműves az ír Elizabeth Aldworth volt, akit valamikor 1710 és 1713 között az apja páholyába avattak be.⁶¹ Mindazonáltal Neville Barker-Cryer tanulmányai arra mutatnak rá, hogy 1693-ban két özvegyet már szabadkőműves tagként aposztrofáltak Yorkban: a 4. számú Yorki Kézirat, amit a Yorki Nagypáholyban őriznek, megemlíti, hogy egy inast avattak be, „egy magasabb rangú testvér a beavatásra váró férfi vagy nő [he or shee] elé tette azt a Könyvet, amelyre a kezét ráhelyezve leteszi a jelölt az esküt”.⁶² De ez teljesen elképzelhetetlen volt a férfiközpontú szabadkőműves kutatók számára, akik a „they” elírásaként értelmezték a „shee”-t. Az eredeti kéziratokat megvizsgálva azonban Barker-Cryer amellett érvel, hogy a dokumentum egyértelműen „she”-t említ. A *Bell's Weekly Messenger* tanúsága szerint egy bizonyos, 1802-ban elhunyt Mrs Beaton, akit kortársai „szabad kőművesnek” is neveztek, miután elbújta egy páholy falának faburkolata mögé, megismerte a kőművesség titkait, de ezeket élete során senkinek sem árulta el.⁶³ Ugyanez nem mondható el a newgate-i Mrs Bellről, aki újsághirdetéseiben ajánlotta fel, hogy felvilágosítja nőtársait a szabadkőművesség titkairól.⁶⁴

Mindazonáltal Franciaországban a nőknek nem kellett túl sokat várni arra, hogy hivatalosan is befogadják őket a szabadkőműves páholyokba, az 1740-es évektől ugyanis *kezdet* megszűnni a nemi alapon történő kizárás.⁶⁵ Míg Angliá-

⁶¹ JAN A. M. SNOEK: Women and Freemasonry. = *Handbook of Freemasonry*, JAN A. M. SNOEK, HENRIK BOGDAN (EDS.) Leiden, Brill, 2014, 407.

⁶² NEVILLE BARKER CRYER: Women and Freemasonry. = *Masonic Times*, May 1995, 18–21, itt: 20. A nőknek a páholyokban való részvételéhez 1717 előtt lásd: PAUL RICH: Female Freemasons: Gender, Democracy and Fraternalism. = *Journal of American Culture*, 20 (2004), 1, 105–110; ENID L. SCOTT: *Women and Freemasonry*. Enfield, E. L. Scott, 1988.

⁶³ *Bell's Weekly Messenger*, 13 May 1802, issue 309.

⁶⁴ *Newcastle Courant*, 4 January 1770. Idézi R. F. GOULD: *Military Lodges: The Apron and the Sword; or, Freemasonry under Arms*. London, Gale & Polden, [1899], 127.

⁶⁵ Hozzátehetjük, hogy az angol sajtó már 1737-ben említést tesz egy francia, látszólag adopcións páholyról. December 22-én a *London Evening Post* arról számolt be, hogy egy bizonyos ‘Mademoiselle Cart—u’, aki egy szabadkőműves szeretője volt, és sikerült a férfitől megtudnia a testvériség titkait, létrehozott egy páholyt, amelybe mindkét nem tagjai beavatást nyertek. *London Evening Post*, 22 December 1737, Issue 1577. A cikk valószínűleg Mlle Cartonra, az operatáncosnőre utal, akiről az a hír járta, hogy René Hérault-nak, a párizsi rendőrség altábornagyának eljuttatott egy szabadkőműves rituálét, melyet a rendőrfőnök 1737 decemberében meg is jelentetett (lásd *London Evening Post*, 14

ban a nők befogadása kvázi véletlenszerű volt, addig a francia adopcións páholyok egyaránt beavattak nőket és férfiakat is. A történészek úgy hivatkoznak erre a jelenségre, mint a nyugati liberális kultúra történetének egy sorsfordító fejleményére. Janet Burke szerint a 18. századi vegyes páholyok „képviselik a feminista gondolkodás legelső lépcsőfokát, valamint a női tagok kapcsolatait a felvilágosodáshoz”.⁶⁶ A szabadkőműves páholyokban ízelelték meg a nők a szabadság első gyümölcseit. Hangsúlyoznunk kell, hogy mindez egy időben történt azzal, amikor a nagy filozófusok (mint d’Holbach) párizsi szalonjai kimondottan kizárták a nőket rendezvényeikről. Azonban ezek az adopcións páholyok távolról sem voltak egalitáriusak a befogadási politikájuk tekintetében, hisz főként csak magas társadalmi státusszal rendelkező nőket avattak be. Ebben a tekintetben az első, feltételezhetően rövid életű, kizárólag nőkből álló páholyok, melyek az 1780-as években születtek meg Angliában sokkal inkább radikálisnak és demokratikusnak tűnnek, mivelhogy a „női testvérek” szabadabban láthatták el szabadkőműves feladataikat a férfi „testvérek” felügyelete nélkül. 1774 után a kizárólag nőket befogadó francia adopcións páholyok csak férfi páholyok fennhatósága alatt működhettek, ezeknek voltak alárendelve.

Azonban a liberális gondolkodású angol szabadkőműves reformerek számára, mint amilyen a *Freemasonry for the Ladies, or the Grand Secret Discovered* (1791) szerzője is, a kontinens „példát állított minden szabadkőművesnek minden régióból, hogy a megfelelő időszakokban miként kell a Hölgyeknek bebocsátást adni a páholyokba, valamint Franciaország még egy királyi vérből származó hercegnővel is dicsekedhet, aki patrónusként segédkezett gyűléseiken. Egy felvilágosult periódus eme jellegzetességének átvétele Angliában nem történik meg.”⁶⁷ A szerző azt állítja, hogy a „női nem” kizárása olyan „körülmény, mely nem kedvez a brit lovagiasságnak”.⁶⁸ Smith beszámolójából nyilvánvalóvá válik, hogy az adopcións páholyok Angliában messze nem voltak olyan elterjedtek az 1790-es években, mint Franciaországban.

1791-ben, Smith-hez hasonlóan, a *Freemasonry for the Ladies* szerzője munkájában, melyet Őkirályi Felségének, York grófnőjének címzett, a szabadkőművességgel szembeni előítéletekkel szándékozott leszámolni. Azt az általános közvélekedést is megkérdőjelezte, miszerint a nők alkalmatlanok a titkok megtartására.

January 1738). A történet hitelessége kérdéses, jóllehet a rendőrségi feljegyzések megemlítik a táncosnő nevét, viszont egy másfajta kontextusban: öt vagy hat lord meg akart hívni néhány hölgyet az Operából, beleértve Mlle Cartont is, hogy csatlakozzanak egy L’Ordre de la Félicité nevű nőket és férfiakat befogadó társasághoz. Lásd A. J. B. MILBORNE: *The Early Continental Exposures and their Relationship to Contemporary English Texts.* = *Ars Quatuor Coronatorum*, 78 (1965), 172–193, itt: 173. Köszönet illeti Margaret Jacobot és Jan Snoekot, amiért segítettek ennek a cikknek az értelmezésében.

⁶⁶ J. M. BURKE: *Leaving the Enlightenment: Women Freemasons after the Revolution.* = *Eighteenth-Century Studies*, 33 (2000), 2, 255.

⁶⁷ ANON.: *Free Masonry for the Ladies*, 4. Matthew Cooke 19. századi angol szabadkőműves történész kézzel írott neve e könyv British Libraryben található másolatának borítóján bukkan fel.

⁶⁸ Uo., 3.

Meglepő módon mindezek ellenére ez a szerző is azt vallotta, hogy a nőket csak alkalmanként avassák be a páholyokba. Evidens volt ugyanis számára, hogy a nők „ne legyenek általában jelen a páholyokban”.⁶⁹ Ebből a célból egy adopciónyi rituálét tettek közzé, amelyet a legkorábbi ismert, 1765-ből származó példánnyal együtt, a tanulmány utolsó részében hasonlítok össze a hagyományos szabadkőműves szertartásokkal.

Ha megvizsgáljuk a kérdéses időszakban az első három fokozat hagyományos rituáléit, akkor néhány kivételtől eltekintve azt tapasztaljuk, hogy a rituálék írott szövege egy nők nélküli világot ábrázol. Egy kivételt említenék: az újonnan beavatott testvér két pár fehér kesztyűt kap, „egy pár saját magának, egy pár pedig egy hölgynek, mégpedig szigorú utasítás szerint annak a hölgynek kellett adnia, aki a legfontosabb a számára”.⁷⁰ Az a tény, hogy a nőies erényeket ezeken a ceremóniákon nem említették az egyetemes igazságok és az alapvető morális tanítások között, egyáltalán nem meglepő a férfiak által dominált 18. századi angol társadalomban. A szabadkőműves rituálékon csak a férfiak voltak megszólítva. Ahogy azt már láttuk, ez nem azt jelenti, hogy az angol szabadkőművesek úgy tekintettek a 18. századi feminin erényekre, mint szükségtelen dolgokra az élet legfelsőbb igazságaira vonatkozólag, vagy hogy ne fordultak volna elő a szabadkőműves gyakorlat más dimenzióiban is. A szabadkőműves ikonográfiában például a jótékonyt egy gyermekét védő és tápláló anyaként jelenítik meg.⁷¹ Azonban azt mindenképp kijelenthetjük, hogy a rituálék nyelvezete a férfiaságot és a férfi hatalmat részesítette kitüntetett figyelemben.

Az angol szabadkőműves gyakorlatban, ha egy nem szabadkőművesnek sikerült keresztüljutnia a páholy kapuján (amit egyébként a kapuőr őrzött egy karddal annak biztosítására, hogy csak testvérek léphessenek be), meg kellett vizsgálni annak nemét, amit úgy végeztek, hogy fel kellett fednie a bal mellkasát az első fokozat beavatási szertartásán. Azonban ez a procedúra nem mindig volt sikeres a másik nem kizárására, ahogyan azt a következő korabeli rituálé idevonatkozó lábjegyzete is igazolja:

[...] bár jó néhány nőnek olyan lapos a melle, mint egyes férfiakkal, és a testvérek általában megelégszenek egy gyors rápillantással, azt tanácsolnám nekik, hogy óvatosabbak legyenek; mert lehetséges, hogy egy nő, aki megfelelőképp pimasz és elszánt, egyszer-másszor belopózhat a rendbe a szükséges elővigyázatosság hiánya miatt. Ha lehet hinni az íreknek, van egy hölgy most

⁶⁹ *Uo.*, 5.

⁷⁰ SMITH 1783, 357. LAURENCE DERMOTT: *Ahiman rezon, or a help to all that are, (or would be) free and accepted masons, ... the second edition by Lau. Dermott.* [London], Printed for the author and sold by Br. Robert Black, 1764, xviii.

⁷¹ Az eszményi szabadkőműves erény anyai megszemélyesítése tűnik fel a *Constitutions* 1787-es kiadásának belső borítóján, és, amint azt Harriet Sandvall kutatása igazolja, számos 18. századi szabadkőműves igazolványon is.

is abban a királyságban, aki átesett a teljes szertartáson, és olyan derék szabadkőműves, mint bárki a többiek közül.⁷²

Ahhoz, hogy megértsük a rituálék által közvetített fő eszméket, szükséges röviden utalnunk a szabadkőműves szimbólumrendszerre, mivel a szabadkőműves eszmerendszer alapvető tanait szimbólumok segítségével magyarázták el és mutattak be már a testvériség megalakulása óta. A modern szabadkőművesség ikonográfiája a középkori katedrálisépítő mesteremberek munkaeszközeire épül. Az első rituálék a kőművesek munkaeszközeinek metaforikus interpretációt adták: a szabadkőműveseknek saját spirituális templomukat kell felépíteniük körülköre.

Miután az újonnan beavatott szabadkőműves megvilágosodott a rituálé tanítása által, elkezdi szimbolikusan csiszolni, megmunkálni és faragott kővé formálni az ő saját „durva kővét” azzal, hogy intellektusát kitágítja, szenvedélyeit kordában tartja, és megtisztult életet él. A durva kő „faragásának” kőműves erőfeszítései során a jelölt metaforikusan használja a hagyományos kőműves munkaeszközöket, mint például a körzőt és a derékszöveget. A szabadkőműves ikonográfiában a derékszög a cselekedetek szabályozására, míg a körző arra utal, hogy a szabadkőműves maradjon szoros kötelékben az emberiséggel, kiváltképp testvéreivel. Ezek a példák világosan mutatják, hogy a szabadkőművesség legfontosabb ikonjai között egy sor férfi munkaeszközt találunk. A középkori dolgozó mesteremberekkel ellentétben a 18. századi gentleman szabadkőművesek finom fehér bőrkesztyűt és báránybőr kötényt viseltek. Ezeknek az elegáns és finom anyagoknak a használata jelzi azt a történeti folyamatot, amelynek során a kétkezi kőművesek úriembereket fogadtak páholyaikba a korai 17. századtól kezdődően.

Tehát láthatjuk, hogy a szabadkőműves páholy csak a férfiak számára szánt rituális hely volt, amelynek felépítése és felszereltsége a legtöbb esetben megerősítette ezt a tényt. A páholy azt a legitim helyet kínálta, ahol a férfiak megélhették férfiasságukat. Így a nők páholyokból való kizárására egy másik lehetséges ok az lehetett, hogy a férfiak férfias közegben szerettek volna maradni. De úgy is érvelhetünk, hogy a férfiaknak – csak maguk között lévén – nem volt szükségük a konvencionális férfi szerepek eljátszására (ahogy azt nők előtt teszik), így szabadon megmutatkozhattak nőies vonásaik is. Ezt jól illusztrálják a megindító asztali beszédek, amelyek akkor hangoztak el, amikor egy testvér elhagyta a páholyt idős kora vagy betegsége okán.

⁷² J*** G*****, *Mahabone: Or, the Grand Lodge Door Open'd. Wherein Is Discovered the Whole Secrets of Free-Masonry, Both Ancient and Modern*, 2nd edition [with additions]. Liverpool, Johnson and Davenport; and J. Gore, 1766, 29–30. A rituálé ismeretlen szabadkőműves kommentátora Elizabeth Aldworth példájára utal, akit „szabadkőművéssé avattak”, miután véletlenül szemtanúja lett egy, az apja könyvtárában végzett titkos szertartásnak. Lásd: EDWARD CONDER: *The Hon. Miss St. Leger and Freemasonry*. = *Ars Quatuor Coronatorum*, 8 (1895), 16–23; DUDLEY WRIGHT: *Women and Freemasonry*. London, William Rider & Son, 1922, 84–87. Meg kell említeni, hogy beavatása a nők 1723-as alkotmányos kizárását megelőzően történt.

Felvetődhet a kérdés, hogyan módosították ezeket a férfi rituálékat, hogy használhatók legyenek az adopcións páholyokban. A következő példák megvilágítják a két legkorábbról ismert, 1765-ből, illetve 1791-ből származó angol adopcións rituálé azon elemeit, melyeket nőiesnek tekinthetünk a 18. századi Angliában.⁷³

Ami a *Women's Masonry or Masonry by Adoption* (1765) elnevezésű rituáléban legszembetűnőbb, az a csókok gyakori alkalmazása, különösképp a béke csókja, mely hatszor ismétlődik az első három fokozat szertartásai alatt. A jelöltet 'szabadkőművesnőnek' (Masoness), 'asszonyomnak' (Madam) vagy 'nővérnek' (Sister) szólítják. Időlegesen a nőkről alkotott sztereotípiák is feltűnnek az első, inas fokozatánál, amikor a páholy férfi főmestere megkérdezi a jelöltet, hogy „vajon nem kíváncsiságból akar-e szabadkőművesnő lenni. [...] Ezt követően pedig azt is megkérdezi tőle, vajon szilárd, határozott, és előítéletektől mentes nőt ismer-e meg személyében”.⁷⁴ A második fokozat páholyában a falon van egy kép Ádámról és Éváról, az első pár bibliai történetét idézve. A kék szalagot viselő jelöltet arra kéri, hogy kóstolja meg a fa gyümölcsét, hogy „megismerje a jót és a gonosat”.⁷⁵ Ebben az adopcións rituáléban a harmadik fokozat neve Mistress Mason.

A *Freemasonry for the Ladies* (1791) adopcións rituáléban minden egyes fokozat neve esetében a 'fokozat' kifejezést 'méltóságra' (*dignity*) cserélték. Természetesen az első méltóságnál nem kéri a női jelölttől, hogy fedje fel bal mellkasát. Ehelyett:

A főmester felhatalmaz egy hölgyet (akit egy testvér segít), mégpedig azt, aki javasolta a jelöltet, hogy elvégezze a szükséges előkészületeket, mely abból áll, hogy leveszik gyűrűit és nyakláncát, fejére egy fehér kendőt borítanak, és így szemét eltakarva a testvér elvezeti a nőt a páholy bejáratához.⁷⁶

Ezen a rituálén a jelöltet megfosztják minden „nemére jellemző természetes előítéletétől”. A nő által tett fogadalom első mondata úgy hangzik, hogy „a becsületnél fogva, mely egy erényes nő megkülönböztető jellemvonása”.⁷⁷ A második fokozat fogadalomtétele után „a beavatott hölgy feláll, és leoldják jobb karjáról a láncot és a szalagot, s ezek helyett megkapja a rend karkötőjét, hogy esküje teljessé váljon”. Itt a 'hölgy' kifejezést a jelölt megnevezése helyett használják.⁷⁸

⁷³ Jan Snoek azonosította be és írta át az első angol adopcións rituálét, mely a londoni Szabadkőműves Múzeum Könyvtárban érhető el. A rituálé teljes szövege megtalálható a következő forrásgyűjteményben: JAN A. M. SNOEK (Ed.): *British Freemasonry, 1717–1813. Vol. 3. Rituals*. New York, Routledge, 2016, 71–86.

⁷⁴ ANON.: *Women's Masonry*, 4.

⁷⁵ *Uo.*, 17.

⁷⁶ *Free Masonry for the Ladies*, 15.

⁷⁷ *Uo.*, 18.

⁷⁸ *Uo.*, 25. Érdekes megemlíteni, hogy ma létezik egy női szabadkőműves társaság, mely az Honourable Fraternity of Ancient Freemasons nevet viseli. Érthető módon ezt a társaságot az Angol Egyesült Nagypáholy nem ismeri el, de ami igazán meglepő ezzel a társasággal kapcsolatban, az a rituáléik és szimbólumrendszerük *gender* szempontú felépítése. Ennek a csak női tagokból álló társa-

A férfiak beavatási szertartásához hasonlóan a bal mellkas szerepet játszik, mivel a jelölt kap egy ezüst kőműveskanalat, amit azon visel.⁷⁹ A rituális könyv végén énekeket és ódákat találunk, amiket az adopción páholyok összejövetelein énekeltek. Érdekes megemlíteni, hogy a korábban említett, jól ismert, Urániához címzett ódát átvették a hagyományos páholyoktól, és a testvériség (*brotherhood*) szót nemes egyszerűséggel kicserélték nővérségre (*sisterhood*).⁸⁰

Következtetesképp elmondható, hogy a 18. századi szabadkőművesség retorikája és gyakorlata arra irányult, hogy kihangsúlyozzák a felvilágosodás korának meghatározó kulturális értékeit. Kihhasználva a 18. századi férfi hatalmi berendezkedés retorikáját és privilégiumait, a szabadkőműves eszmeiség irányvonala a már meglévő, társadalmilag konstruált sztereotípiákat erősítette meg. A hagyományos angol szabadkőműves rituálék dicsérték a férfi-alapú társadalmi rendszert és racionalitást. Ezért a modern spekulatív szabadkőművesek számára nyilvánvaló volt a nők kizárása a testvériségből. A nemi alapon történő kizárás attitűdjének indoklása természetesen a korabeli sztereotípiákra épült: a nők kíváncsisága és alkalmatlansága titkok megtartására. Ezek mind megerősítették a már meglévő *gender* hierarchiákat. Azonban ha figyelembe vesszük a szabadkőműves eszmerendszer történelmi fejlődését, akkor világossá válik számunkra, hogy a szabadkőműves retorika ritkán volt szándékosan nőellenes. Leszámítva néhány nőgyűlölő bordalt, láthatjuk, hogy az angol szabadkőművesek tisztelettel és olykor csodálattal írtak és beszéltek a nőkről. Hogy örömet okozzanak a nőknek, meghívták őket számos szabadkőműves összejövételre, mint például a nagypáholy ünnepélyeire, bálókra, valamint páholyok alapítására, ahol néhány esetben külön beszédeket intéztek a hölgyekhez. Azoknak a nőknek a száma, akik méltatták a szabadkőművesség erényeit különböző összejöveteleken és nyilvános színházi előadások alkalmával, valamint segítettek a szabadkőműves jótékonykodást célzó pénzgyűjtésben, arról tanúskodnak, hogy az angol szabadkőművesség nem olyan szervezet volt, mely csak tisztán férfias tendenciákat mutatott.

A testvériség alapításától kezdve egyre nehezebbé vált a szabadkőművesek számára, hogy megindokolják és megvédjék a nők kizárását. Nagyon sok más, a felvilágosodás korában létrejött klubhoz és társasághoz hasonlóan, a hagyomá-

---

ságnak a tagjai egyszerűen 'testvérek' (*brother*) hívják egymást. Eileen Grey, a testvériség nagymestere 1999-ben, el is ismeri, hogy ennek olykor mulatságos következményei vannak. Például egy tag saját húga vagy nővére a páholy-összejöveteleken 'testvérré' (*brother*) válik. Másrészt nemcsak a férfiak rituáléit használják, hanem a rituális tér maszkulin vizuális elemeit is megőrizték. Összejöveteleik alkalmával gyakorlatiasabbnak érzik, ha egyszerű ruhákat viselnek, hogy ekképp ne terejék el a figyelmet a szertartásról. Ennek megfelelően érvelhetünk amellett, hogy ezen nők számára a hagyományos szabadkőművesség szimbólumai kozmopolitának és nemek iránt nyitottnak számítanak, semmint maszkulinnak. Vö. SANDRA MILLER: *The Women's Lodge*. [Interview with Eileen Grey, Grand Master of the all-female Honourable Fraternity of Ancient Freemasons.] = *Freemasonry Today*, 9 (1999), 24–26, itt: 26.; ANN PILCHER-DAYTON: *The Open Door: The History of the Order of Women Freemasons, 1908–2008*. London, Order of Women Freemasons, 2008.

⁷⁹ ANON.: *Free Masonry for the Ladies*, 37.

⁸⁰ Uo., 58.; ANDERSON, *Constitutions*, 1756, 321.

nyos szabadkőműves páholyok is megerősítették az éles *gender*-határokat a 18. századi angol társadalomban. Azonban a kontinensen a felvilágosult reformereknek sikerült megszüntetnie a szabadkőműves gyakorlatra jellemző, a férfiakat és a nőket elhatároló választóvonalakat már az 1740-es évektől. Angliában ez az 1760-as évekre tehető, amikor az első adopciónak rituálét publikálták Londonban. A fentiekben bemutattam, hogy az 1780-as években valószínűleg rövid ideig léteztek csak nőkből álló páholyok Angliában. Az eddigi szakirodalomban ezek első megjelenését a 20. század elejére datálták. Ugyanakkor nyomon követhetjük, hogyan változott meg az 1780-as évek Angliájában a férfiak és nők gondolkozása arra vonatkozólag, milyen módon vonják be a nőket a szabadkőművességbe. Mindez pedig a nőekkel kapcsolatos gondolkodás ekkortájt megindult általános átalakulásának kontextusában mutatkozott meg, mely egybeesett az első, Yorkban működő női baráti társaság megalapításának időszakával is.⁸¹ A nők tehát nem csupán passzív szemlélői voltak a férfiközpontú, konzervatív angol felvilágosodásnak, hanem megélhették a szabadság és az egyenlőség felvilágosult eszméit a vegyes és különösképp az első női páholyokban, melyek a feminista mozgalom első állomásainak is tekinthetők, habár a nőket emellett érte társadalmi diszkrimináció. A hivatalos szabadkőművesekkel szemben, az egalitárius „testvériség” eszméinek konzekvenciáit követve, néhány kvázi-szabadkőműves, epikureus vagy jakobita társaság, mint például az Oak Society (Tölgy Társaság), mindkét nemből fogadott tagokat a soraiba Nagy-Britanniában.

A *gender* szempontjából az angol szabadkőművesség filozófiája nem változott jelentősen a kialakulása óta, ami rávilágít arra a tényre, hogy a *gender* kérdések még mindig élesen megosztják az ideális esetben egyetemes és egalitárius szabadkőműves világot.⁸² A testvéri társaságok tanulmányozásának a közelmúltban bekövetkezett fellendülésében a *gender* szempontú elemzés igen nagy segítséget jelent a kutatók számára, hiszen többek között megkönnyíti az egynemű vagy vegyes tagsággal rendelkező szervezetek kategorizálását, valamint segít jobban megérteni egymás közötti és a szervezeten belüli kapcsolataikat.

⁸¹ PETER CLARK: *British Clubs and Societies 1580–1800: The Origins of an Associational World*. Oxford Studies in Social History, Oxford, Oxford University Press, 2000, 108.; PETER GORDON, DAVID DOUGHAN: *Women, Clubs, and Associations in Britain*. New York, Routledge, 2006.

⁸² Ezt jól példázza Olivia Chaumont esete, aki férfiként csatlakozott a *L'Université maçonnique* francia páholyhoz, de időközben nemet és identitást váltott. A transzvesztita szabadkőműves páholytagsága máig tartó éles vitát generált a Grand Orienten belül, melynek Konventje (Közgyűlése) végül 2010 áprilisában, mások mellett ezen ügy miatt is úgy döntött, hogy nők is csatlakozhatnak a fennhatósága alatt működő páholyokhoz, amennyiben egy adott páholy úgy dönt, hogy avat nőket is.